

Högskolan
Kristianstad

Högskolan Kristianstad
291 88 Kristianstad
044 250 30 00
www.hkr.se

Självständigt examensarbete 15 hp för Kandidatexamen i landskapsvetenskap
VT 2021
Fakulteten för naturvetenskap

Jordbruk eller bebyggelse?

En studie av kommunala översiktsplaner

Valmir Zeqiraj

Författare

Valmir Zeqiraj

Titel

Jordbruk eller bebyggelse? En studie av kommunala översiktsplaner.

Engelsk titel

Agriculture or built environment? A study of municipal comprehensive plans.

Handledare

Joachim Regnéll

Examinator

Nils-Olof Svensson

Sammanfattning

Hur vi som människor ser och värderar den jordbruksmark vi har i dagens landskap är väldigt olika. Ger den utrymme för nybyggnation eller ska den värdefulla marken behållas?

Översiktsplanerna ligger till grund för hur varje kommun ska utvecklas med långsiktiga beslut som berör både landskap och kommunernas invånare. Enligt miljöbalken 3 kap 4§ samt Plan och bygglagen 2 kap 2§ ska kommunerna planera för en långsiktigt god hushållning med mark och vatten, exempelvis bevara jordbruksmark. Hur väl kommuner i Sverige har tillämpat miljöbalken 3:4 samt Plan och bygglagen i översiktsplanerna när exploatering står mot odling har studerats och undersökts. Undersökningen gav ett positivt resultat då 18 av 18 kommuner tillämpar Plan och bygglagen och 17 av 18 beskriver miljöbalken 3:4 för de undersökta översiktsplanerna.

Hur en konflikt kan uppstå mellan att bevara eller exploatera jordbruksmark för bebyggelse och infrastruktur har studerats. Resultatet av en konflikt som uppstår blir att det slutligen faller på vad som värderas och prioriteras högst inom kommunen, skall kommuner investera i nybyggnation eller behålla åkermarken och dess potentiella framtida värde.

Hur resultaten skiljer inom jordbruksmarksexploatering för de översiktsplaner som är från år 2013 till idag, jämfört med Jordbruksverkets resultat som enbart var fram till år 2013 har även undersökts. En jämförande studie gjordes mellan en rapport som Jordbruksverket år 2013 framställde och med det resultat som uppnåddes i detta arbete.

Ämnesord

Jordbruksmark, översiktsplan, nybyggnation, exploatering, kommuner.

Author

Valmir Zeqiraj

Title

Agriculture or built environment? A study of municipal comprehensive plans.

Supervisor

Joachim Regnéll

Examiner

Nils-Olof Svensson

Keywords

Agricultural land, municipal comprehensive plans, new construction buildings, exploitation, municipalities.

Förord

Denna uppsats görs som en del av utbildningen på Landskapsvetarprogrammet vid Högskolan Kristianstad inom kursen Examensarbete, vårterminen 2021. Kursens syfte är att utveckla och fördjupa färdigheter avseende forsknings- och utvecklingsarbete inom landskapsvetenskap. Syftet är också att formulera ett eget huvudämne samt egna frågeställningar som sedan besvaras med hjälp av kartmaterial och litteratur.

Jag vill tacka Jörgen Persson på Statistikenheten på Jordbruksverket och Olof Enghag, Länsstyrelsen i Jönköping län. Jag vill även tacka min handledare som har funnits till hjälp under hela studiens gång och tagit sig tid för att ha möte online.

Innehållsförteckning

Förord	5
1. Inledning	7
1.1 Syfte.....	9
1.2 Frågeställningar	9
2. Bakgrund.....	9
2.1 Exploatering av åkermark.....	10
2.2 Urbanisering	12
2.3 Urban sprawl	12
2.4 Miljöbalkens skydd av jordbruksmark	14
2.5 Plan och bygglagen.....	14
2.6 Jordbruksverkets ställningstagande	15
2.7 Jordbruksverkets resultat	16
3. Metod och material.....	19
3.1 Litteratur	20
3.2 Utbredningsområden	20
3.3 Källkritik.....	23
4. Resultat	26
4.1 Hur skiljer resultaten om jordbruksexploatering för de översiktsplaner som är från år 2013 till idag, jämfört med Jordbruksverkets resultat som var fram till år 2013? ..	26
4.2 Redovisas lagar och regler som berör jordbruksexploatering inom kommunernas översiktsplaner?	31
4.3 Hur är konflikten mellan bevarande av god åkermark och exploatering för bebyggelse och infrastruktur?.....	32
5. Diskussion	33
Källförteckning.....	36

1. Inledning

Det öppna jordbrukslandskapet har exploaterats i hög grad, vilket gör att alla kommuner i Sverige måste visa vilka framtidsplaner de har genom en översiktsplan. Att bevara eller att exploatera den tillgängliga jordbruksmarken i Sverige, är en fråga som varje kommun i Sverige måste besvara. Jordbruksexploatering innebär att marken tas ur bruk för annan användning, exempelvis nybyggnation eller infrastruktur. Det som ligger till grund för att jordbruksmark tas ur bruk är den ökande befolkningen som sätter press på kommunerna, vilket leder till att allt fler bostadsområden byggs. Nybyggnation sker till större del på jordbruksmark som ett resultat av att all övrig mark inom kommunen redan är upptagen (Enghag et al. 2013).

Varje kommun i Sverige måste ha en publicerad översiktsplan för att kunna redovisa vilka framtidsplaner de har ett antal år framöver. I en översiktsplan redovisas även bland annat lagar och regler samt hur den minskade jordbruksmarken ska värnas och nyttjas.

Lantbrukarnas Riksförbund (2020) menar att åkermarken är en värdefull resurs och argumenterar för att förhindra jordbruksexploatering. När jordbruksmarken väl tas ur bruk kan den inte göras brukbar igen, inte heller kan åkermark skapas på ett konstgjort sätt.

Ungefär 600 hektar brukbar odlingsmark minskar i Sverige varje år på grund av nybyggnation och ny infrastruktur. Hur jordbruksmarken ska värnas för framtida matförsörjningen är en fråga som varje kommun måste besvara i översiktsplanerna.

Åkerarealen ökade främst under 1800-talet och fortsatte sin expanderings fram till 1900-talet. Runt 1800-talet fanns det 850 000 hektar jordbruksmark som ökade hela 314% fram till 1900-talets början, till 3 500 000 hektar (SCB 2019).

I början av år 1910 efter att åkermarkens areal nått sin kulmen började åkermarken att minska, och den allra största minskningen skedde under 1960-talet. Ur ett nationellt

perspektiv har odlingslandskapet minskat med cirka 14% sedan år 1975, men med stora regionala skillnader. Västra Götalands län och Skåne län är de regioner som urskiljer sig mest inom Sverige där åkerarealen minskat med ungefär 66 000 hektar i respektive län fram till år 2017 (SCB 2019). En faktor som leder till att alltmer jordbruksmark tas ur bruk är *Urban sprawl*. *Urban sprawl* kommer längre fram i arbetet att presenteras mer ingående.

Det svenska jordbruket påverkas även av yttre faktorer då utvecklingen till stor del styrs av världsmarknadspriser, den tekniska utvecklingen samt EU:s jordbrukspolitik. Den tekniska utvecklingen leder till ”*ökad mekanisering, ökad tillgång till mineralgödsel och effektiva bekämpningsmedel i kombination med förädlade växter och högvakastande mjölkdjur*” (Sveriges miljömål u.å.). Den tekniska utvecklingen tvingar det svenska jordbruket till att genomgå drastiska förändringar. Bara det senaste århundradet ser vi ett resultat på hur det svenska jordbruket kraftigt förändrats. Jordbruket har utvecklats storskaligt och internationellt från att ha varit mer lokalt och småskaligt, i sin tur förändras även odlingslandskapet (Sveriges miljömål u.å.).

Det är lagstiftning och riktlinjer som reglerar nyttjandet av jordbruksmark inom kommuner. Lagstiftning som styr jordbruksverksamheten hittas inom miljöbalkens kapitel 2, 3, 7, 8, 9, 11 och 12. Exploateringen regleras inom miljöbalkens 3 kap 4§ (Jordbruksverket 2019). År 2013 gjordes en rapport som Jordbruksverket framställde efter att ha undersökt 30 kommuner inom Sverige. De kommuner som Jordbruksverket valde att studera var inte slumpmässigt valda, utan kommunerna valdes efter kriterier som de själva utgick från. Kommunerna kommer vidare i detta arbete att redovisas i kartform för att få en helhetsbild. Resultatet för Jordbruksverkets rapport år 2013 blev dystert då endast nio (30 %) kommuner av totalt 30 uppfyllde deras kriterier (Enghag et al. 2013).

I stort sett ska liknande metod som användes i Jordbruksverket rapport tillämpas i detta arbete, metoden förtydligas framåt i arbetet. Enghag et al (2013) är en referens/källa från Jordbruksverket och deras rapport som de publicerade år 2013, vilket kommer att tillämpas i detta arbete.

1.1 Syfte

Syftet med studien är att undersöka hur de utvalda kommunerna redovisar jordbruksexploateringen i sina publicerade översiktsplaner.

Denna studie är en jämförande studie med utgångspunkt från två olika resultat som jämförs. De två resultaten som jämförs är följande:

- Resultatet som Jordbruksverket (2013) publicerade i sin rapport efter att ha studerat de kommuner som de valt ut.
- Resultatet som denna studie (2021) uppnår efter att ha undersökt kommunerna som valts ut.

Studien avser även att besvara frågorna som berör lagar och regler som leder till jordbruksexploatering. Samt hur konflikter kan uppstå i samband med nybyggnation kommer att diskuteras.

1.2 Frågeställningar

Uppsatsen grundar sig på att besvara följande frågeställningar:

- *Hur ser konflikten ut mellan bevarandet av god åkermark samt exploatering för bebyggelse och infrastruktur?*
- *Hur skiljer resultaten om jordbruksexploatering för de översiktsplaner som är från år 2013 till idag, jämfört med Jordbruksverkets resultat som var fram till år 2013?*
- *Redovisas lagar och regler som berör jordbruksexploatering i de utvalda kommunernas översiktsplaner?*

2. Bakgrund

Enghag et al (2013) skriver att jordbruksmarken är en resurs som brukas för livsmedel men även för andra råvaror. Ett hållbart samhälle skapas när vi baserar produktion och konsumtion på en förnybar resurs. Ett globalt problem är att den högproduktiva jordbruksmarken förstörs mer än vad den bevaras. Städer och tätorter kräver mer mark, vilket leder till att markanvändningskonflikter uppstår. Ska jordbruksmarken

exploateras eller fortsättas att brukas? Plan- och bygglagens roll blir att peka ut kommunerna som ansvariga att genomföra den viktiga avvägningen för framtida jordbruksexploatering. Lagstiftningen i PBL vill främst att övrig mark ska tas i bruk innan exploatering av åkermark påbörjas.

För att se hur kommunerna exploaterar jordbruksmarken har tidigare undersökningar gjorts av Jordbruksverket (Enghag et al. 2013). Metoden som Jordbruksverket använde sig av var att skicka enkäter till kommuner med frågor som berör framtida jordbruksexploatering. Detta gjordes för att få fram ett resultat om hur kommunerna beskriver jordbruksexploatering. Rapporten skapades efter att Regeringen gav Jordbruksverket uppdraget där de skulle ta reda på hur olika kommuner tillämpar 3 kap. 4 § (1998:808) när jordbruksmark tas i anspråk för exploatering. Syftet med Jordbruksverkets rapport (Enghag et al. 2013) var ”att utvärdera hur kommunerna hanterar skrivningar i 3 kap 4 § miljöbalken (MB 3:4)”. Kommunerna som fick enkäter var inte slumpvis utvalda utan de skulle uppfylla följande kriterier (Enghag et al. 2013):

- *”alla kommuner som har exploaterat mer än 0,5 procent av sin jordbruksmark mellan 1998–2010*
- *minst hälften av kommuner med en andel jordbruksmark om 40 procent eller mer*
- *samtliga kommuner med mer än 25 000 hektar jordbruksmark*
- *alla kommuner med minst 10 000 hektar jordbruksmark, som exploaterat mindre än 0,15 procent av denna mellan 1998–2010*
- *samtliga kommuner med mer än 90 000 invånare*
- *samtliga kommuner som haft en befolkningsökning mellan 2005 och 2010 med minst 5 procent*
- *samtliga kommuner med mer än 10 000 hektar jordbruksmark, men mindre än 20 000 invånare*
- *en fjärdedel av övriga kommuner”.*

2.1 Exploatering av åkermark

Jordbruksmark runt om i Sverige utsätts för exploatering. För jordbruksmarken innebär detta att när det exploaterats för infrastruktur eller nybyggnation är det nästintill omöjligt att återanvända samma mark igen. Jordbruksexploateringen innebär inte endast

förlorad näringsrik mark, utan även förlorad biologisk mångfald, kulturmiljöer samt att landskapsbilden förändras (Jordbruksverket 2017).

Bevarandet av högproduktiv åkermark, som vi finner i Skåne, är ständigt ett aktuellt ämne som kommunerna måste hitta strategier för att kunna bevara för framtida användning. Jordbruksmarken i Sverige blir alltmer värdefull på grund av de globala klimatförändringarna. I många länder förväntas jordbruksmarken minska på grund av havsnivåförändringar eller ökenspridning. Eftersom Sveriges jordbruksmark kommer att ha ett större bevarandevärde i framtiden måste de knappt 2,6 miljoner hektar åker- och 0,4 miljoner hektar betesmark bevaras (Jordbruksverket 2020). Åkermarken kan delas in i olika klasser där den tilldelas ett värde från 1–10, 10 representerar den bästa marken med högst produktionskapacitet som finns i sydvästra Skåne (Länsstyrelsen 2010).

Jordbruksmarkens exploatering är ett ämne som uppmärksammas nationellt men även på en global nivå. Enligt en FN-undersökning om jordbrukets globala tillstånd var majoriteten av de jordresurser som finns i världen i ett dåligt skick. Resultatet av ett globalt dåligt skick på jordresurser kan i framtiden medföra hot för matproduktionen och livsmedeltryggheten (Magnusson 2019).

Exploateringen av jordbruksmark i Sverige uppnår idag ungefär 600–700 hektar om året för att lämna fri plats åt bebyggelser och anläggningar. Länsstyrelsen i Skåne beräknade att åkermarken minskade med 13 000 hektar mellan år 1962–2000. Den höga efterfrågan på småhus, flerbostadshus och industrianläggningar är orsaker till jordbruksexploatering. Ännu en faktor som orsakar exploatering är att jordbruket tas ur bruk vilket i sin tur medför att marken växer igen, därav minskad jordbruksmark. Om intresset för den bästa åkermarken, som ligger i slättbygden, sjunker riskeras det att förloras för infrastruktur (Enghag, et al. 2013).

Jordbruksverket (2020) redovisar följande argument för att bevara jordbruksmarken:

- *”Möjligheten att producera mat blir allt viktigare, när befolkningen ökar och världens åkerareal minskar.*
- *Åkermark buffrar stora vattenflöden, till exempel vid kraftiga regn.*

- *Utan jordbruksmark som odlas och betande djur växer landskapet snabbt igen.*
- *I jordbruksmarken finns mängder av arter som riskerar att dö ut om markerna inte brukas och bevaras.*
- *Åkermark och betesmark binder koldioxid i marken.*
- *Småskaliga odlingar, gärna stadsnära, kan ge möjligheter till både integration och rehabilitering.*
- *Allt fler konsumenter vill välja lokalproducerade och närodlade produkter.*
- *Närhet till naturen, och särskilt öppna landskap, har en positiv inverkan på människors hälsa och välmående.”*

2.2 Urbanisering

Urbanisering är den process genom vilken människan genom tiderna har förflyttat sig från landsbygden till mer centrala stadsområden. Under en väldigt kort tid har den västliga världen förändrats från att vara ett agrart samhälle, jordbrukssamhälle, till ett urbaniserat samhälle. Urbanisering sker än idag och är en ständig process där slutet är långt ifrån över (Lilja 2008).

En ständigt ökande befolkning bidrar till att allt fler söker sig till storstäderna där allt är mer lättillgängligt. Resultatet blir att mer mark tas ur bruk för att tillfredsställa de behov som ställs från omvärlden. Dessa behov kan vara bostäder, infrastruktur, övriga byggnader samt industrier. *Soil sealing* är ett begrepp för när jordbruksmark som tidigare brukats för livsmedelproduktion tas ur bruk permanent för asfaltering eller annan byggnation.

Från ett historiskt perspektiv har bebyggelserna varit belägna i närheten av den jordbruksmark som varje respektive husman ägde. Idag förknippas detta med att städer har utvecklats på eller i närheten av jordbruksmark, vilket leder till urbanisering (Magnusson 2019).

2.3 Urban sprawl

Urban sprawl är kortfattat ”ett utspritt stadsmönster med stora och breda förorter

utanför stadskärnan. Det närmaste svenska ordet för fenomenet är stadsutbredning” (Mattson 2013). *Urban sprawl* är ett globalt problem som ger effekter på ekonomin, hälsan samt jordbruksmarken. Efter andra världskriget drabbades USA av de ovannämnda effekterna som medförde billiga bolån och ett alltmer ökande köp av småhus. Resultatet blir att allt fler förflyttar sig till de expanderade stadsnära tätorterna samtidigt som kommunikationerna, bilkörandet, ökar (Mattson 2013).

I de översiktsplaner som undersökts beskrivs hur pass väl kommunerna strävar efter en stadsförtätning och investera inom stadskärnan innan stadsavgränsning börjas att expandera.

Makten ligger hos kommunerna genom det s.k. planmonopolet för att begränsa utvidgandet av stadskärnan. Detta innebär att kommunerna bestämmer hur markanvändningen nyttjas och används för framtida nybyggnation. För att nybyggnation skall vara aktuellt måste det finnas en detaljplan vilket kan utföras av en aktör, privat markägare, bostadsutvecklare eller av själva kommunens plankontor. Det är enbart kommunerna som tar beslutet om en detaljplan antas eller inte, detta hänvisas som det kommunala planmonopolet. Skillnaden mellan en detaljplan och en översiktsplan är att en detaljplan är juridiskt bindande (Boverket 2020b). För att motarbeta *Urban sprawl* nämner Mattson (2013) ett antal strategier som exempelvis:

- *”Förtätning – att exploatera staden inåt inom redan befintlig stadsmiljö istället för att bygga utåt.*
- *Kontrollera trafik- minska ägandet av egna bilar.*
- *Ökning av låginkomsthushållens levnadsvillkor – göra prisvärda bostäder för låginkomsttagarna och ge stöd och bidrag.*
- *Delning av infrastrukturkostnader – att öka boendes del av kostnader för infrastruktur.*
- *Urbana gränser – gränser som kontrollerar att staden inte växer utåt utan istället bara exploateras i de inre delarna av staden*
- *Ombyggnad av innerstadskärnan – skapar en ökning i markpriser, användning av mark och företagsamheten i övergivna lokaler.*

- *Kontroll av tillväxt och skydd av mark – gör att öppna ytor har en hög mervärdesskatt vid byte av markanvändningen. Gör att byten av markanvändning minskar.*
- *Urban konsolidering – gör att mark och kollektivtrafik utnyttjas på ett lämpligare sätt. Medför begränsningar på användandet av mark och skapar billigare infrastrukturkostnader.*
- *En effektiv och kreativ förvaltning – att ha en kreativ statspolitik som skapar en bra tillväxt. Med det så skall planerare kunna avgöra vilken riktning, värde och kostnad utvecklingen har”.*

2.4 Miljöbalkens skydd av jordbruksmark

I de översiktsplaner som kommunerna publicerar ska de tydligt redovisa framtida planer som exempelvis hur de avser att ta hänsyn till riksintressena. Miljöbalken redovisas i kommunens planbeskrivning. Vid fastställandet i enlighet med plan- och bygglagen (PBL), miljöbalken och andra lagar som berör mark och vatten bestäms av Länsstyrelsens granskning inom översiktsplanen. Allt som är av riksintresse ska enligt PBL redovisas i översiktsplanen (Boverket 2020c).

All jordbruksmark skyddas inom Miljöbalkens hushållningsbestämmelser, 3 kapitlet 4§: *”Jord- och skogsbruk är av nationell betydelse. Brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk”* (Jordbruksverket 2015). Jordbruksexploatering är inte förbjudet däremot får exploatering av jordbruksmark endast ske när det gäller väsentligt samhällsintresse eller om ingen plats anses vara tillgänglig eller uppfylla samma krav (Jordbruksverket 2015).

2.5 Plan och bygglagen

PBL:s grundläggande principer stöttar ekologiska, sociala samt de ekonomiska dimensionerna för en hållbar utveckling (Boverket 2020a). Plan och bygglagen (PBL) styr framtagandet av översiktsplaner och detaljplaner. Kommunerna har det stora ansvaret att planera den fysiska miljön i framtiden.

En översiktsplan är en fysisk plan som ska omfatta hela kommunen och att varje kommun ska ha en aktuell sådan. Översiktsplanen har en central roll för kommunens arbete för en långsiktig och hållbar utveckling av den fysiska miljön. Översiktsplanerna tas fram för framtida planeringar från 10 till 20 år framåt, vilket är långsiktigt nog för att planera nybyggnation och infrastruktur men inte tillräckligt långsiktigt när det gäller livsmedel- och klimatanpassning. Boverket (2020a) nämner även att en översiktsplan ska reflektera kring den politiska uppfattning och besluttandet av kommunfullmäktige. En översiktsplan är som nämnt tidigare inte bindande, däremot ska det finnas beslut kring hur mark och vattenområden skall användas. Inom en översiktsplan finns även information kring hur den byggda miljön ska användas, utvecklas och bevaras. Översiktsplaner ska även förstås av ett antal aktörer samt vara läsbar för att privatpersoner ska kunna förstå vad som sker i deras kommun. Detta arbete grundar sitt resultat kring den information som anges i översiktsplanerna för de utvalda kommunerna.

En detaljplan är ett dokument som inom ett utvalt område bestämmer den fysiska planeringen för hur mark och vatten ska användas och utvecklas. En fullständig genomgång av detaljplaner görs sällan då de är väldigt omfattande. När kommunen har tagit ett beslut om antagande av detaljplaner vinner den laga kraft inom tre veckor, om inte länsstyrelsen eller rättsägare överklagar detta. När en detaljplan träder i kraft får den rättsverkan och ligger till grund för framtida byggnation (Enghag et al. 2013).

2.6 Jordbruksverkets ställningstagande

Jordbruksverkets rapport (Enghag et al. 2013) används i denna studie då den ligger till grund för att besvara de frågeställningar som berörs. Jordbruksverket sammanfattar i sin rapport att jordbruksexploatering ofta sker utan vidare avvägningar och beslutsunderlag som lagstiftningen kräver. Enligt lagstiftningen 3 kapitlet § 4 i miljöbalken tyder på att *”en mycket restriktiv hållning till att upplåta jordbruksmark till bebyggelseändamål”*, inte följs av vissa kommuner. Jordbruksverket har kommit fram till att besluten kring markanvändningen påverkas av kommunala eller externas intressen. Detta överensstämmer inte med lagstiftningen som MB 3:4 vill åstadkomma, alltså ett långsiktigt perspektiv på resurshållningen. Ett antal kommuner skriver MB 3:4 i

översiktsplanerna som en policy men som senare inte tas till hänsyn. Orsakerna varför kommunerna väljer att inte fullfölja lagstiftningen i MB 3:4 kan bero på olika faktorer. Faktorer som nämns till varför kommuner väljer att inte följa policyn är tillsynen av den aktuella lagen, brist på underlag samt saknad kompetens kring jordbruksmarken. Vissa kommuner fattar långsiktiga beslut som sträcker sig 10–20 år i framtiden, vilket leder till att perspektivet på regional eller global nivå förbises. Översiktsplanerna som är gjorda visar på planerad exploatering av jordbruksmark på runt 8900 hektar de närmaste 20–30 åren (Enghag et al 2013).

2.7 Jordbruksverkets resultat

Resultatet som Jordbruksverket sammanställde i frågan om hur kommunerna tillämpar MB 3:4 eller inte blev att endast 57% av de undersökta kommunerna har ett beskrivande argument i sina översiktsplaner (Tabell 1). De beskriver bakgrunden till vilka samhällsintressen som ligger till grund för att kommunerna kan exploatera jordbruksmarken. Resterande 37% gav ett resonemang om varför just åkermarken exploateras utan att ange annan mark som tillgängligt. De resonerar även hur MB 3:4 citeras i översiktsplanerna men kommunerna förklarar inte vad det har för betydelse för just kommunen. Kommunerna strävar efter att värna om jordbruksmarken, men möjligheten för exploatering finns för att tillfredsställa samhällsintressena.

Tabell 1. En förenklad tabell av resultatet som Jordbruksverket kom fram till i deras rapport som publicerades år 2013 (Enghag et al. 2013). Källa: Jordbruksverket (Enghag et al. 2013).

<i>Jordbruksverket resultat</i>	Presenteras (%)	Presenteras ej (%)
Exploatera jordbruksmarken	57	33
Resonemang kring exploaterandet av jordbruksmark	37	63

Jordbruk markanvändning?	53	47
Driftinriktning	30	70
Arrondering	23	77
Jordbruk som produktionsresurs	70	30
Jordbruksmarkens kulturmiljövärden	60	40
Jordbruksmarkens biologiska mångfald	60	40

Jordbruksverket skickade även ut enkäter till kommuner för att se hur exploateringen kommer att se ut i framtiden. Enligt de frågor de fick besvarade från kommunerna kommer jordbruksexploateringen att fortsätta i samma takt som det gjort sedan 1980-talet. Exploateringen mellan år 2010–2020 förväntas vara mellan 2200–7700 hektar. Runt 82% av kommunerna svarade att jordbruksmarken kommer att exploateras fram till år 2020.

I Jordbruksverkets rapport (Enghag et al. 2013) diskuteras även hur jordbruksmarken reduceras globalt på grund av den ökande befolkningen och höga efterfrågan på livsmedel. Detta höjer jordbruksmarkens värde och blir alltmer viktigare i ett globalt och långsiktigt perspektiv

Det är endast 37% av de kommuner som Jordbruksverket undersökt som anger ett resonemang om varför åkermark måste exploateras i stället för övrig mark. Det är ett krav inom lagstiftningen sedan 1980-talet att kommunerna måste ange ett resonemang i fråga om jordbruksexploatering, trots det saknar flera kommuner detta i sina

översiktsplaner. Jordbruksverket (Enghag et al. 2013) skriver även att flera kommuner saknar en bra formulering till jordbruksföretagen och produktionsförutsättningarna. Endast 50% visar åkermarkens läge i kommunen och ett mindre antal redovisar dess kvalitet. Av de kommunerna som Jordbruksverket undersökt presenterar 30% av dem jordbruksmarken som markanvändning (Enghag et al. 2013).

Slutsatserna som Jordbruksverket (Enghag et al. 2013) kom fram till är att det finns brister i majoriteten av de översiktsplaner som de har undersökt när det gäller resonemang kring samhällsintressena och de olika lagkrav som MB 3:4 ställer. Vid framtagande av översiktsplanerna ska lokalisering på annan mark prövas, alternativt på jordbruksmark med en sämre produktionsförutsättning. När all ställningstagande kring markanvändning blir konkret blir översiktsplanen en fungerande vägledning för kommunens markanvändning. Slutligen leder detta till att lagstiftningens intentioner med MB 3:4 förverkligas, alltså att brukningsbar jordbruksmark inte ska exploateras.

En saknad tillsyn över lagstiftningen MB 3:4 leder till att den globala och långsiktiga planen, samt nationella och regionala behoven för bevaring av brukningsvärd jordbruksmark lätt förbises.

Slutligen skriver författarna att frågor som berör jordbruksmark är väldigt förknippat med samhällets syn på jordbruket i stort. Den utländska livsmedelproduktionen ger en ökad konkurrens och den minskade kunskapen inom det svenska jordbruket kan göra det möjligt för konsumenter och jordbruket att uppleva ett avstånd.

Resultatet blir i slutändan att den allmänna viljan om att värna den jordbruksmark som vi har idag blir försvagad. Förbättrade visioner och en ökad kunskap inom jordbruket och dess kvalitet i livsmedelsproduktionen, biologiska mångfalden, kulturmiljövärden och ekosystemen bör leda till att jordbruksmarken värnas mer (Enghag, et al. 2013).

Resultatet blir i slutändan att den allmänna viljan om att värna den jordbruksmark som vi har idag blir försvagad. Förbättrade visioner och en ökad kunskap inom jordbruket och dess kvalitet i livsmedelsproduktionen, biologiska mångfalden, kulturmiljövärden och ekosystemen bör leda till att jordbruksmarken värnas mer (Enghag, et.al. 2013).

3. Metod och material

Denna studie är en kvalitativ litteraturstudie då rapporter har noggrant undersökts. Med en kvalitativ litteraturstudie menar jag att information hämtats från rapporter och vetenskapliga publikationer. Källorna som används presenteras i slutet av denna studie.

Metoden kommer att efterlikna densamma som Jordbruksverket (Enghag et al. 2013) presenterar i sin rapport där översiktsplaner från utvalda kommuner studeras.

Jordbruksverket valde sina kommuner utifrån kriterier som de ställt och därefter valt ut kommuner som ska studeras vidare. I denna studie kommer endast liknande kommuner, som Jordbruksverket studerade/valt år 2013, att väljas ut utan att fördjupa sig vidare och jämföra om kommunerna än idag uppfyller samma kriterier som Jordbruksverket ställde.

För denna studie blir metoden vid granskning av översiktsplaner liknande som Jordbruksverkets metod och är följande:

- Söka efter ord som jordbruksmark, åkermark samt betesmark för att komma till skrivningar som berör jordbruksmarken.
- Undersöka om jordbruksmarken tas i anspråk eller inte.
- Undersöka jordbruksmarken inom produktionsresurs, biologisk mångfald och kulturmiljövärden, åkerns bördighet och arrondering.

Den självständiga metoden för denna studie som skiljer sig från den ovannämnda metoden, som efterliknade Jordbruksverket (Enghag et al. 2013), är följande:

- Öppna upp den slutgiltiga Excel-filen (tabell 4) som sammanställdes av Enghag et al (2013). Där presenterades kommunerna i en lång rad, började med Bjuvs kommun.
- Nästa steg blev att undersöka om Bjuv hade en förnyad översiktsplan från år 2013, i detta fall hade de inte en förnyad översiktsplan.
- Eftersom de inte hade en förnyad översiktsplan undersöktes följande kommun i listan som var Enköping, de hade en förnyad översiktsplan (tabell 3).

- För att få fram en översiktsplan besöktes Enköping kommuns hemsida via internet. Inom deras hemsida hittades slutligen en förnyad översiktsplan från år 2013 och framåt.
- PDF-fil för deras översiktsplan laddades ner och nästa steg var att läsa igenom den publicerade översiktsplanen för att besvara frågorna som vi hittar till vänster i tabell 3.
- När frågorna besvarades gick jag vidare till nästa kommun i Excel-listan och repeterade liknande steg.

3.1 Litteratur

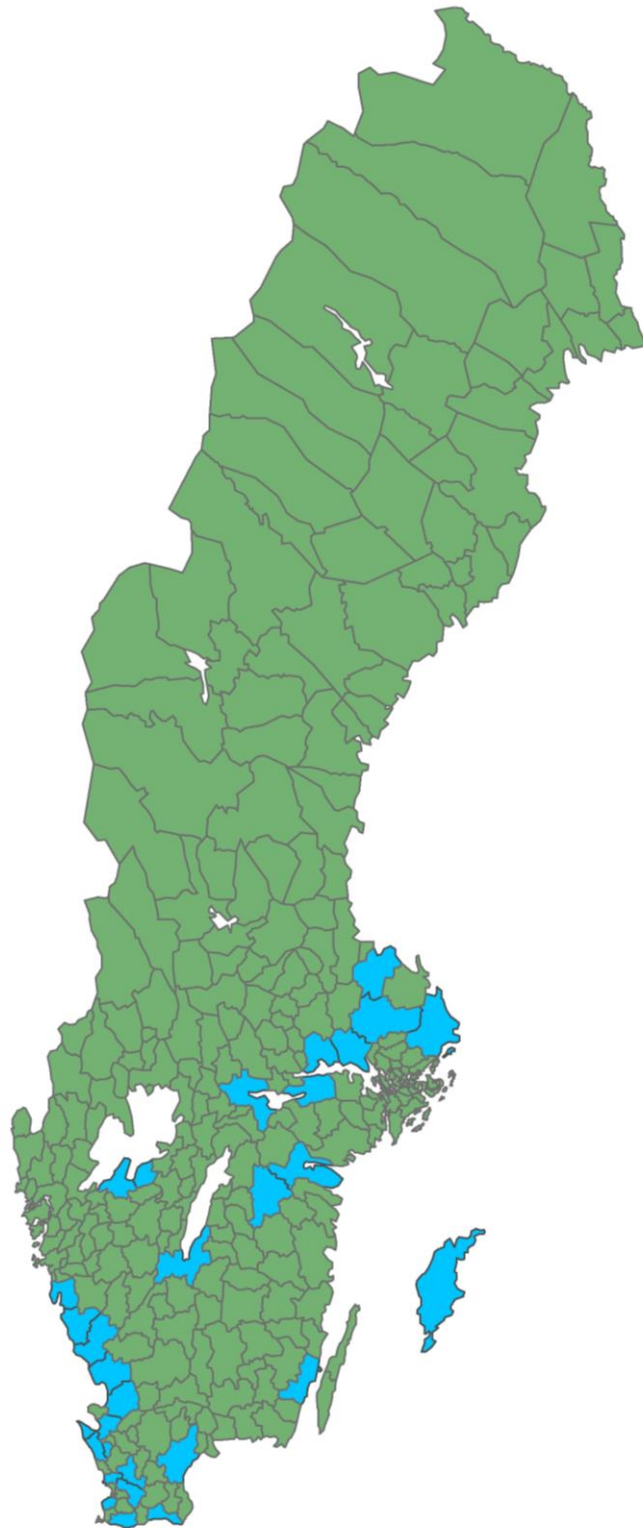
För att besvara frågeställningarna har ett antal rapporter som berör jordbruksexploatering samt översiktsplaner studerats. Översiktsplanerna som har studerats för detta arbete har varit för följande kommuner inom Sverige: Enköping, Eslöv, Götene, Halmstad, Höganäs, Jönköping, Kalmar, Kristianstad, Lidköping, Lund, Laholm, Malmö, Norrköping, Norrtälje, Trelleborg, Uppsala, Västerås och Ängelholm (tabell 3). Totalt 12 kommuner hade inte förnyad översiktsplan från år 2013, därav avgränsning på endast 18 undersökta kommuner.

Jordbruksverket har publicerat rapporter som har legat till grund för detta arbete. År 2013 publicerade Enghag et al en rapport som har tagits mest nytta av i detta arbete. Jordbruksverket publicerade även rapporter år 2015 och 2017 där enbart delar av det som de har sammanställt har varit nyttjande för denna studieundersökning.

3.2 Utbredningsområden

Utbredningsområdena är som nämnt tidigare liknande kommuner som användes i Jordbruksverkets Excel-fil som framställdes år 2013 av Enghag et al. Kommunerna bestod av totalt 30 av de 290 som vi har i Sverige. Kommunerna som Jordbruksverket undersökte (figur 1) var Bjuv, Enköping, Eskilstuna, Eslöv, Falkenberg, Gotland, Götene, Halmstad, Helsingborg, Höganäs, Jönköping, Kalmar, Kristianstad, Kungsbacka, Kävlinge, Lidköping, Lund, Laholm, Linköping, Malmö, Norrköping, Norrtälje, Tierp, Trelleborg, Uppsala, Varberg, Västerås, Ystad, Ängelholm och Örebro.

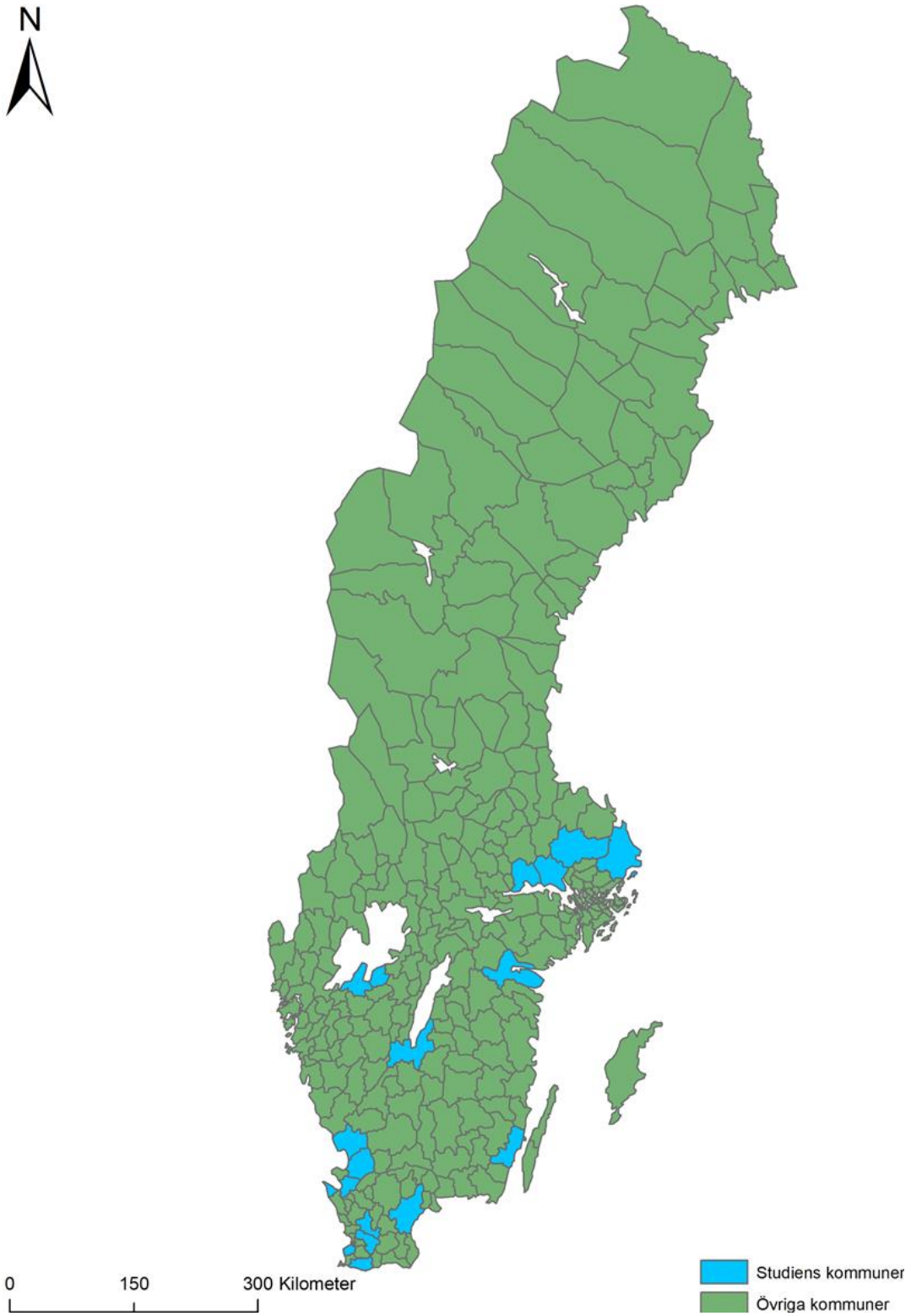
Anledningen till att just dessa kommuner valdes ut av Jordbruksverket är att dessa kommuner uppfyllde de kriterier som de ställde, samt att dessa kommuner har exploaterat mest jordbruksmark under perioden 2006–2010 (Enghag et al. 2013).

0 150 300 Kilometer
| | |

Övriga kommuner
Jordbruksverkets valda kommuner

Figur 1. Kartan redovisar Sveriges kommuner. De blåfärgade kommunerna är de kommuner som Jordbruksverket har haft med i sin rapport vilket har varit underlag för denna studie. Källa: SCB (2020), Enghag et al. (2013).

Figur 2. Kartan ovan redovisar alla Sveriges kommuner. De blåfärgade kommunerna är de kommuner som har studerats. Grönfärgade kommuner har inte studerats. Källa: SCB (2020), Enghag et al. (2013).

3.3 Källkritik

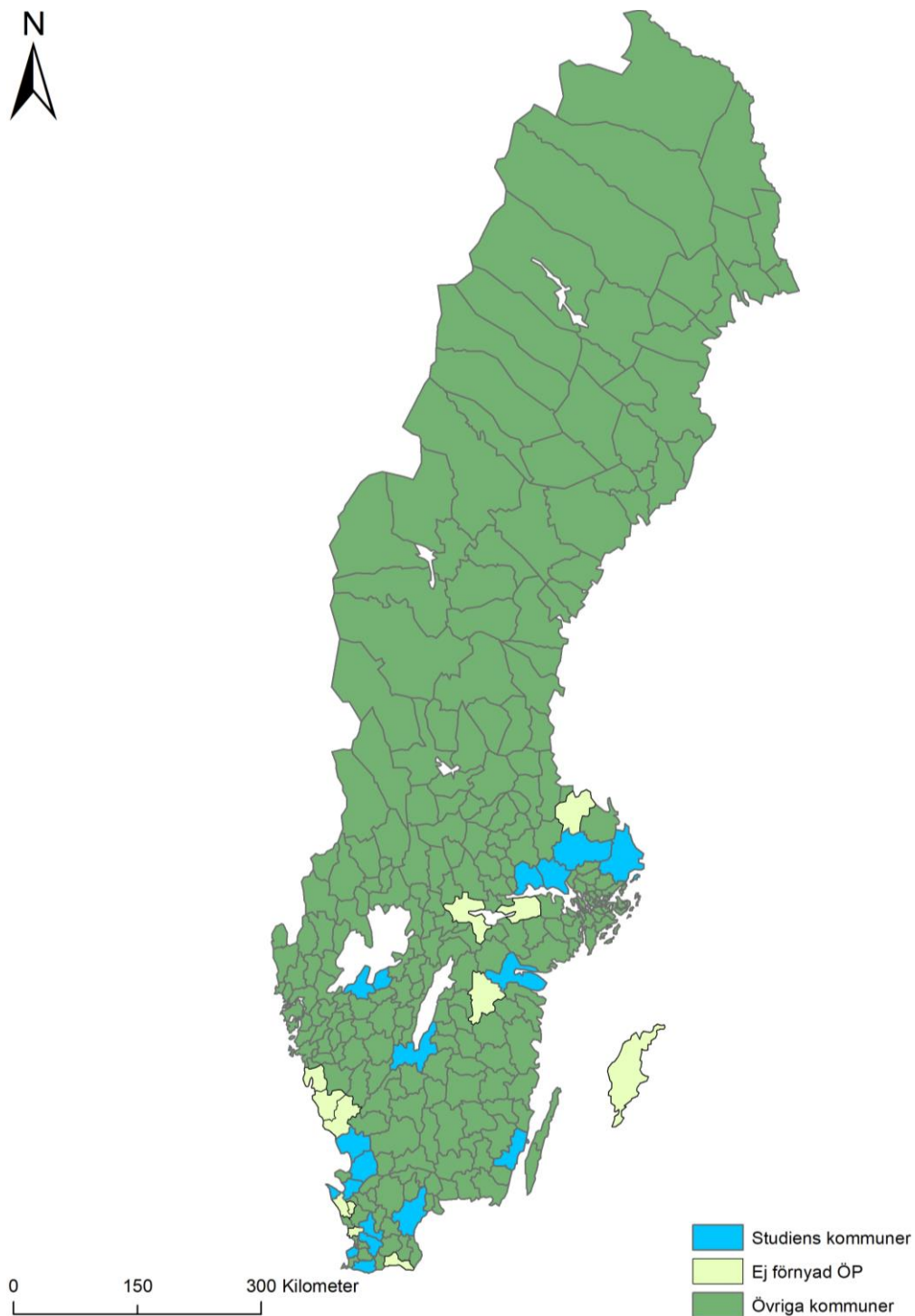
De källor som använts i denna studie är från hemsidor som exempelvis:

- Lagsamling, här hittar jag alla gällande lagar i Sverige.
- Jordbruksverket, flertals undersökningar inom jordbruk samt Sveriges förvaltningsmyndighet.
- Rapporter som publicerats av Diva, Digitala Vetenskapliga Arkivet.
- Boverket, myndighet inom samhällsplanering, boenden samt byggande.
- Förvaltningsmyndighet om byggd miljön, hushållning med mark och vattenområden, fysisk planering, byggande och förvaltning av bebyggelse, boende och bostadsfinansiering.

De översiktsplanerna som studien fick utsluta, alltså 12 av 30 var: Bjuv, Eskilstuna, Eslöv, Falkenberg, Gotland, Helsingborg, Kungsbacka, Kävlinge, Linköping, Varberg, Ystad och Örebro (figur 3). Dessa kommuner hade för tillfället inga förnyade översiktsplaner från år 2013, alternativt jobbar på att sammanställa en ny.

Ett fåtal kommuner hade översiktsplanerna publicerat i webbformat, exempelvis Helsingborgs kommun. För att vara säker på att denna översiktsplan fungerade som en vanlig publicerad sådan mejlades kommunen om den var giltig eller inte. Frågan blev besvarad och för närvarande arbetar de med att sammanställa en ny översiktsplan men att de har en publicerad från år 2010. Alltså tolkades detta som att under tiden som den nya tas fram har de en tillfällig översiktsplan i webbformat. Denna typ av översiktsplan i webbformat skulle dock revideras efter synpunkter från samrådet. Här uppstod en ytterligare avgränsning i frågan om alla översiktsplaner skulle tas med eller endast publicerade PDF filer.

Ett antal kommuner har översiktsplaner i webbformat istället för en nedladdningsbar fil, vilket skapade en anledning till att utsluta de kommuner som har översiktsplaner i webbform för detta arbete. Möjligheten finns för denna typ av dokument att redigeras i framtiden medan en färdig och publicerad "PDF-fil" inte kan redigeras lika enkelt.

*Figur 3. Kartan redovisar återigen studiens kommuner i blåfärgat samt de kommuner som inte togs med i studien på grund av ingen förnyad översiktsplan i ljusgul färg.
Källa: SCB (2020), Enghag et al (2013).*

4. Resultat

I det här kapitlet kommer resultaten från de undersökningar som gjorts för de 18 kommunerna att redovisas.

4.1 Hur skiljer resultaten om jordbruksexploatering för de översiktsplaner som är från år 2013 till idag, jämfört med Jordbruksverkets resultat som var fram till år 2013?

Utifrån de resultat som sammanställts (tabell 2) efter studerandet av översiktsplanerna beskriver mer än hälften (83%) av kommunerna vilka samhällsintressen det finns för att exploatera jordbruksmark. Anledningen till varför kommunerna inte kan använda annan mark än jordbruksmark för exploatering gav 17% av kommunerna inget resonemang till varför. Hälften (50%) av de undersökta översiktsplanerna presenterade jordbruket som en markanvändning, resterande kommuner gav inga uppgifter över hur kommunerna tolkade jordbruket som markslag. Hälften (50%) av kommunerna skriver om kommunens driftinriktningar för företagen och för odlingen av de aktuella åkermarken, arrondering. Mer än hälften av de undersökta kommunerna (72%) gav en beskrivning av jordbruksmarken som en produktionsresurs. 56% av kommunerna beskrev i översiktsplanerna jordbruksmarkens kulturmiljövärden och mer än hälften (61%) förklarade värdet av den biologiska mångfalden för jordbruksmarken. Resultaten som vi ser i tabell 2 är mellan de 18 kommuner som undersökts för denna studie och de 30 kommunerna som Jordbruksverket publicerade år 2013.

Frågeställningarna som besvarades är de till vänster för både arbetets resultat och för Jordbruksverket (tabell 3 & 4). För att kunna få fram ett korrekt resultat har frågorna som ställdes av Jordbruksverket besvarats med Ja eller Nej i det självständiga arbetet (tabell 3). Jordbruksverket har svarat 1 eller lämnat tom ruta (tabell 4).

Efter att ha sammanställt resultatet för detta arbete gjordes en jämförande studie med det resultat som Jordbruksverket sammanställt (tabell 2 & 5). Tabellen redovisar

resultatet från varje fråga som Jordbruksverket ställde, frågorna som vi exempelvis ser till vänster i tabell 3.

Tabell 2. Tabellen redovisar resultatet från studiens resultat (18 stycken) samt Jordbruksverkets (30 stycken) resultat.

Frågor som ställs för jämförandet:	Arbetets resultat (18 kommuner) (%)	Jordbruksverkets resultat (30 kommuner) (%)	Skillnad i %
Jordbruksmark tas i anspråk	83	57	26
Jordbruksmark tas ej i anspråk	17	37	20
Anges jordbruksmark som markanvändning	50	53	3
Driftinriktning	50	30	20
Arrondering	50	23	27
Åkermarkens bördighet/produktionsresurs	72	70	2
Jordbruksmarkens Kulturmiljövärden	56	60	4
Jordbrukets biologiska mångfald	61	60	1

Tabell 3. Tabellen redovisar resultatet efter studerandet av de 18 översiktsplanerna som var tillgängliga för arbetet, alltså översiktsplaner som är publicerade efter år 2013. Till vänster ser vi frågorna som Jordbruksverket utgick ifrån vilket har återanvänts för att göra en liknande studie.

Kommuner	Enköping	Eslöv	Götene	Halmstad	Höganäs	Jönköping	Kalmar	Kristianstad	Lidköping	Lund	Laholm	Malmö	Norrköping	Norrtälje	Trelleborg	Uppsala	Västerås	Ängelholm	
Antal ordträffar: jordbruksmark, åkermark, betes	33	200	37	90	45	52	32	98	105	150	313	9	41	7	69	19	20	57	
MARKANVÄNDNING																			
Anges Jordbruk som markanvändning?	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja	
JORDBRUKSMARKENS VÄRDEN																			
Finns det resonemang om:																			
Åkermarkers bördighet / produktionsresurs	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	
Jordbruksmarkernas biologiska mångfald	Ja	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Nej	Nej	Nej	Ja	
Jordbruksmarkernas kulturmiljövärden	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	
Jordbruksmarkens.. lokal Livsmedelsförsörjning	Ja	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Nej	
JORDBRUKSFÖRETAGEN																			
Finns det resonemang om:																			
Åkrarnas arrondering	Nej	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Nej	Nej	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	
Driftsriktningar	Nej	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	Nej	Nej	Ja	Ja	Nej	Nej	
MARKANVÄNDNINGSKONFLIKTER																			
Finns det resonemang om																			
Varför Jordbruksmark tas i anspråk?	Nej	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	
Varför annan mark inte kan tas i anspråk?	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja	Ja	Nej	

Tabell 4. Tabellen visar Jordbruksverkets sammanställda resultat som publicerades år 2013. Frågorna till vänster är samma frågor som ligger till grund för detta arbete. Datakälla: Excel-fil via Jörgen Persson, sammanställning gjordes av Olof Enghag, Enghag et al. (2013).

Kommuner	Enköping	Eslöv	Götene	Halmstad	Höganäs	Jönköping	Kalmar	Kristianstad	Lidköping	Lund	Laholm	Malmö	Norrköping	Norrtälje	Trelleborg	Uppsala	Västerås	Ängelholm	
Antal ordträffar: jordbruksmark, åkermark, bete	14	74	17	79	6	12	64	43	22	36	50	31	20	111	55	46	10	29	
MARKANVÄNDNING																			
Anges Jordbruk som markanvändning?	1		1	1				1		1	1	1		1					1
JORDBRUKSMARKENS VÄRDEN																			
Finns det resonemang om:																			
Åkermarkers bördighet / produktionsresurs			1	1			1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1
Jordbruksmarkernas biologiska mångfald	1	1	1	1			1		1	1	1			1	1	1	1	1	1
Jordbruksmarkernas kulturmiljövärden	1	1	1	1			1		1	1				1	1	1	1	1	1
Jordbruksmarkens.. lokal Livsmedelsförsörjning		1	1	1			1		1			1		1	1	1			1
JORDBRUKSFÖRETAGEN																			
Finns det resonemang om:																			
Åkrarnas arrondering		1	1	1	1	1	1												
Driftsinriktningar							1		1	1				1	1				
MARKANVÄNDNINGSKONFLIKTER																			
Finns det resonemang om																			
Varför Jordbruksmark tas i anspråk?		1		1				1	1	1	1		1						1
Varför annan mark inte kan tas i anspråk?		1		1						1	1								1

Tabell 5. Tabellen visar denna studiens resultat för de 18 kommunerna som undersökts för perioden 2013 till 2021, samt endast de liknande 18 kommuner som Jordbruksverket publicerade år 2013 istället för alla 30 kommuner som de undersökt.

Frågor som ställs för jämförandet:	Mina resultat 2013–2020 (%)	Jordbruksverkets resultat 2013 (%)	Skillnad i procentenheter
Jordbruk tas i anspråk	83	50	33
Jordbruk tas ej i anspråk	17	33	16
Anges jordbruk som markanvändning	50	44	6
Driftinriktning	50	33	17
Arrondering	50	21	29
Åkermarkens bördighet/produktionsresurs	72	72	0
Jordbruksmarkens Kulturmiljövärden	56	67	11
Jordbrukets biologiska mångfald	61	78	17

4.2 Redovisas lagar och regler som berör jordbruksexploatering inom kommunernas översiktsplaner?

De lagar som har studerats för de 18 kommuner har varit att undersöka om de har med MB 3:4 samt Plan- och bygglagen. Av de kommuner som studerats har majoriteten (96%) med Miljöbalken i översiktsplanerna och endast en kommun (4%) nämner inte Miljöbalken.

Även plan- och bygglagen (PBL) har undersökts och varje kommun skriver om dess betydelse och vad det innebär för just kommunen. Utgår vi från resultatet som presenteras i tabell 5 är svaret som förväntat då det är ett krav för kommunerna att ha med PBL i översiktsplanen. Kommunerna nämner vad dessa lagar är oftast inom kapitlet *"Vad är en översiktsplan"*. Beskrivningar av dessa lagar ser lika ut för varje respektive översiktsplan. Ett exempel för MB 3 kap. 4§ står det i Kalmar kommuns översiktsplan följande: *"Brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk"*. Detta är ett tydligt exempel på hur det inte anges några generella svar till varför just åkermarken måste exploateras i stället för övrig mark.

Tabell 5. Tabellen redovisar en förenklad bild över hur väl kommunerna nämner lagarna i varje respektive kommun översiktsplan.

<i>Lagarna</i>	Antal kommuner som nämner dess innebörd:	Nämner ej dess innebörd:
Miljöbalken 3 kap. §4 (MB)	17	1
PBL (plan- och bygglagen)	18	0

4.3 Hur är konflikten mellan bevarande av god åkermark och exploatering för bebyggelse och infrastruktur?

Jordbruksmarken har olika produktionsvärde beroende på dess läge i landskapet. Åkermarken delas in i klasser som ligger mellan 1–10, detta redovisas även i vissa översiktsplaner och tidigare i studien. Klasserna är från 1–10 där 10 är åkermark som ger högst produktionsförutsättning (Länsstyrelsen 2010).

I majoriteten av de översiktsplaner som studerats förklaras hur kommunerna ska ta vara på det jordbruk som finns idag. Även om kommunerna strävar efter att behålla den högproduktiva marken som finns i Sverige, tas jordbruksmark i anspråk för att kommuner vill tillfredsställa de sociala behoven som ställs. Resultatet visar att kommunerna vill uppnå en viss bevarande av jordbruket, samtidigt förklaras inte varför annan mark kan tas i anspråk för nybyggnation. I ett fåtal av de studerade översiktsplaner ligger den främsta fokusen på att försöka utveckla stadskärnan, istället planerar kommunen att utveckla tätare in på annan bebyggelse för att undvika jordbruksexploateringen. Detta var ingen synpunkt som Jordbruksverket nämnde, men bör anses som en utgångspunkt för att undvika jordbruksexploateringen. Konflikten som uppstår blir till slut ett jämförande av vad som prioriteras först inom en kommun. Eftersom åkerbruket inte har ett fast värde blir det svårt att välja mellan nybyggnation av bostäder, parkeringshus och infrastruktur eller behålla åkermarken och dess potentiella framtida värde.

5. Diskussion

Varje år exploateras jordbruksmark för nybyggnation eller infrastruktur vilket leder till att jordbruksmarken runt om i världen minskar. Varje kommun strävar efter att utvecklas vilket innebär att jordbruksmarken tas ur bruk för att möjliggöra utvecklingen. Hur ser konflikten ut när kommunen måste bevara åkermarken, för att kunna producera mat, samtidigt som de vill utvecklas på grund av den växande befolkning som ställer krav på bostäder och infrastruktur. Värderas bostäder och infrastruktur mer än vad åkermarken värderas? Finns det en stor skillnad mellan de nya översiktsplanerna och de som sammanställdes av Jordbruksverkets 2013? Hur väl är lagarna tillämpade? Detta kommer vidare att diskuteras.

Urbanisering är en faktor som har lett till en ökande befolkning i storstäderna på grund av större arbetsmöjligheter. Detta har lett till att allt fler söker sig ifrån landsbygden in till stadskärnan (Lilja 2008). En ökad befolkning inom stadskärnorna i Sverige leder till en allt större efterfrågan på bostäder som i sin tur sätter ett stort krav på var kommunerna ska investera. Med nybyggnation tillkommer även infrastruktur som sätter samma krav på markexploatering. För att tillfredsställa dessa samhällsintressen måste jordbruksmark tas i anspråk. Det markslag som är belägen runt stadskärnan är oftast jordbruksmark vilket gör att just jordbruket blir mer känsligare för exploatering än övrig mark. Detta är en anledning till varför just åkermarken måste tas ur bruk för att tillfredsställa de behoven som ställs. När jordbruksmarken väl tas ur bruk är det högst troligt att den marken aldrig kan åter tas i bruk (Magnusson 2019).

För att nämna en ytterligare faktor ligger även *urban sprawl* till grund för den stadsmönster som vi ser i dagens samhälle. Jordbruksmark försvinner i samma takt som kommunerna utvidgar sin stadsgräns. De billiga bolånen som uppstod i USA resulterade i att allt fler flyttade in till storstäderna vilket i sin tur krävde mer bostäder. Resultatet av *urban sprawl* blir till slut att stadsutbredningen blir så pass stor att kommunerna blir tvungna att exploatera mer jordbruksmark (Magnusson 2019).

En översiktsplan ska ligga till grund för att kommunen ska få en helhetbild om vilken framtida utveckling som ska ske. Översiktsplanen ska vara aktuell och omfattande för hela kommunen (Milljöbalken 2010). Eftersom en översiktsplan har beslut som berör mark och vattenområden bidrar den med information för hur miljön ska bevaras och utvecklas. En allt mer ökande jordbruksexploatering kräver även resonemang till varför just jordbruksmark tas i anspråk, därför ligger även översiktsplanerna till grund för detta. Översiktsplaner diskuteras och även studier skapas utifrån det som översiktsplanerna publicerar. Resultatet som denna studie uppnådde visar att det finns skillnad på äldre publicerade översiktsplaner gentemot nya översiktsplaner. De förklarar och sammanfattar även de lagar som krävs och som bör tas hänsyn till vid exploatering. Lagarna är PBL och miljöbalken 3 kap. 4§ vilket bestäms av Länsstyrelsen vid granskning av översiktsplaner (Boverket 2020a). Jordbruksmark kan enligt MB 3 kap 4§ tas ur bruk för nybyggnation eller annan anläggning enbart om det behövs för att tillgodose de väsentliga samhällsintressena (Jordbruksverket 2015). De ovannämnda lagarna måste nämnas inom översiktsplanerna, vilket även studerades i denna studie. Resultatet blev som förväntat då kommunerna måste nämna dess betydelse och vad de spelar för roll för kommunens framtid.

Det resultat som uppnåddes i denna studien för översiktsplaner publicerat efter år 2013 i jämförande med det resultat som Jordbruksverket (Enghag et al. 2013) publicerade, visar att det finns skillnader när det berör frågor om jordbruksmarken ska tas i anspråk eller inte.

För de undersökta översiktsplanerna för denna studie finns det en skillnad ifall jordbruket ej tas i anspråk med 17% jämfört med Jordbruksverkets 33% (tabell 5). Detta resultat visar att det fortfarande inte är helt klart om varför kommuner inte väljer att förklara varför jordbruket ej tas i anspråk. Vi ser samtidigt att de förnyade översiktsplanerna har fördjupat sig mer i denna fråga, vilket har gjort att andelen i procent har sjunkit. Det som skiljer mest i denna undersökning procentuellt är om jordbruket tas i anspråk (33%) samt jordbrukets arrondering som skiljer 29% (tabell 5). Hur jordbruket beskrivs för slags markanvändning skiljer endast 6% samt 0% skillnad gällande produktionsresursen, vilket ger oss minst antal procentuell skillnad för denna

studie. Driftinriktning för företagen benämns allt mer i de förnyade översiktsplanerna med en ökning på 17% medan beskrivandet av den biologiska mångfalden sjunkit med 17 %.

Att resultaten ser olika ut kan bero på olika faktorer. Åkermark som ligger längre ifrån tätorterna löper mindre risk att hamna i konflikt med den fysiska planeringen än den tätortsnära jordbruksmarken.

En konflikt kan uppstå när kommunen väljer att bygga nya bostäder nära jordbruksmark. De människor som sedan flyttar in till dessa nya lägenheter är inte införstådda med de problem som kan uppstå, exempelvis dammbildning. Nybyggnation kräver i sin tur ny infrastruktur för enklare framkomlighet, vilket kan vara början på en ny konflikt. Nya vägar och investeringar inom järnvägen kan skapa konflikter mot de lantliga brukarna och de stadsnära (Karlsson 2018).

Avslutningsvis visar denna studie att det finns en klar skillnad mellan de förnyade översiktsplanerna som studerats i detta arbete jämför med de översiktsplaner som Jordbruksverket publicerade i sin rapport. Att jordbruksexploateringen nämns allt mer i de förnyade översiktsplanerna kan bero på att kommunerna börjat inse att jordbruksexploateringen är större än vad de tidigare antagit, samt att jordbruksmark inte kan tas ur bruk för att ständigt tillfredställa samhällsintressena. Finns möjligheten att bygga på övrig mark än på åkermark bör kommunerna överväga alternativen de har för att värna jordbruket i framtiden. Kommunerna bör även presicera i sina översiktsplan vilka typer av mark som menas med övrig mark och hur dessa markslag är lämpade för nybyggnation. Översiktsplanerna nämner vad de olika lagarna är, men inte vad de spelar för roll för kommunernas framtida utveckling. Vilken påverkan lagarna har för kommunens nybyggnation bör presenteras tydligare för allmänheten, vilket kan bidra till att konflikter inte uppstår i framtiden.

Källförteckning

Boverket (2020a). *Hållbar utveckling i PBL*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/oversiktsplan/fysisk-planering/pbl/> [Hämtad 2020-10-16]

Boverket (2020b). *Kommunalt planmonopol*. <https://www.boverket.se/sv/kommunernas-bostadsforsorjning/kommunens-verktyg/kommunalt-planmonopol/> [Hämtad 2021-02-22]

Boverket (2020c). *Riksintrasse 3 kap och 4 kap miljöbalken*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/oversiktsplan/oversiktsplanen/op-modell/intressen-enligt-mb/riksintressen/> [Hämtad 2020-10-18]

Enghag, O. Persson, J. Börjesson, A. Gert, L. Eklöf, P. Renström, C. (2013). Väsentligt samhällsintresse? Jordbruksmarken i kommunernas fysiska planering. https://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_rapporter/ra13_35.pdf [Hämtad 2020-10-01]

Jordbruksverket (2015). *Kommunens möjligheter att bevara och utveckla jordbruksmarkens värden*. <https://www2.jordbruksverket.se/download/18.4d857f2814e3cf3eeda339be/1435583214713/ovr357.pdf> [Hämtad 2020-10-17]

Jordbruksverket (2017). *Exploatering av jordbruksmark 2011-2015*. <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.2e0f9f621636c8440272a4a0/1528447797593/Exploatering%20av%20jordbruksmark%202011-2015.pdf> [Hämtad 2020-10-07]

Jordbruksverket (2019). *Ett rikt odlingslandskap, fördjupad utvärdering 2019*. https://www2.jordbruksverket.se/download/18.4d4abf9b16871aa85b5ce3bf/1548332719871/ra18_31.pdf [Hämtad 2020-10-16]

- Jordbruksverket (2020). *Jordbruksmarkens värden*.
<https://jordbruksverket.se/jordbruket-miljon-och-klimatet/jordbruksmarkens-varden#h-Brukningssvardjordbruksmark> [Hämtad 2020-10-05]
- Karlsson, M. (2018). *Jordbruksmark eller stadsutveckling*. Umeå universitet.
Tillgängligt <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1281557/FULLTEXT02.pdf> :
[Hämtad 2020-12-04]
- Lantbrukarnas Riksförbund (2020). <https://www.lrf.se/sok/?query=jordbruksmark>
[Hämtad 2020-11-01]
- Lilja, S. (2008). Urbanisering i långtidsperspektiv, några teorier och ett empiriskt exempel. <https://journals.lub.lu.se/scandia/article/view/1002/787> [Hämtad 2020-09-28]
- Länsstyrelsen (2010). *Hushållning med åkermark*.
<http://extra.lansstyrelsen.se/rus/SiteCollectionDocuments/Publikationer/2009/9MExploateringavjordbruksmark.pdf> [Hämtad 2020-10-18]
- Magnusson, K. (2019). *Jordbruksmarkens värde inför en oviss framtid*. Uppsala universitet. Tillgängligt: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1391365/FULLTEXT01.pdf> [Hämtad 2020-10-15]
- Mattson, R. (2013). Strategier mot urban sprawl i svenska städer. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:716741/FULLTEXT01> [Hämtad 2021-02-20]
- Miljöbalken (2021). <https://lagen.nu/1998:808> [Hämtad 2020-10-18]
- SCB (2019) *Markanvändning i Sverige*.
https://www.scb.se/contentassets/ea00bda68634c1dbdec1bb4f6705557/mi0803_2015a_01_br_mi03br1901.pdf [Hämtad 2020-10-16]

SCB (2020). *Digitala gränser*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/regional-statistik-och-kartor/regionala-indelningar/digitala-granser/> [Hämtad 2020-10-17]

Sveriges miljömål (u.å). *Jordbrukets utveckling*.

<http://www.sverigesmiljomal.se/miljomalen/ett-rikt-odlingslandskap/jordbrukets-utveckling/#ChartTabContainer> [Hämtad 2020-10-16]